

УДК: 711.27

Доктор архітектури, професор **Т.Ф. Панченко**
аспірантка **Л.О. Чижевська**

Кафедра ландшафтної архітектури
Київський національний університет будівництва та архітектури

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРАКТИКА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ У СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ

Анотація: у статті висвітлено завдання створення системи сільської рекреації; розкрито сутність парадигми: сільська рекреація – сільський туризм; розглянуто законодавство, проблеми розвитку та приклади використання сільського середовища для відпочинку населення.

Ключові слова: сільські поселення, сільська рекреація, сільське рекреаційне середовище.

Головною метою і завданням створення системи сільської рекреації та туризму на нинішньому етапі соціально-економічного розвитку України є: досягнення рівності умов для відпочинку різних категорій населення; орієнтація на окреме сільське домогосподарство та місцеву громаду; здійснення спеціальних проектів архітектурно планувальної організації рекреаційних територій сільської місцевості; покращення сільської інфраструктури та забезпечення трудової діяльності селян; проведена виставково-ярмаркових та культурно-фольклорних заходів у місцях народних промислів; у населених пунктах, які є носіями історичних традицій; інші чинники стимулюючі піднесення та розвиток цієї сфери господарської діяльності.

Для розвитку цієї системи є деякі передумови загального характеру і, зокрема, законодавчі. Так, наприклад, у Законі Української РСР «Про охорону навколишнього природного середовища» *уперше* у законодавче поле України було введено термін і поняття «*рекреаційні зони*», призначені для організованого масового *відпочинку* населення і *туризму*; у Законі України «Про природно-заповідний фонд України» визначено «*зони регульованої рекреації*» для короткочасного відпочинку та обладнання туристичних маршрутів і «*зони стаціонарної рекреації*» для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, тощо; у Земельному кодексі України нарешті широко представлено перелік «земель рекреаційного призначення», до яких *вперше* віднесено (крім

закладів відпочинку) земельні ділянки, туристичних баз, кемпінгів, туристично-оздоровчих таборів, дитячих туристичних станцій тощо [1,2,3].

Ці законодавчі положення є свідченням того, що при деяких відмінностях поняття «рекреація» і «туризм» - вони є близькими за змістом особливо при застосуванні їх у містобудівній сфері. Зауважимо, що у багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідженнях різних наукових напрямків (географічних, соціально-економічних, екологічних та інших) парадигма «курорт – рекреація – туризм» сприймається як єдина система форм словозмінування одного й того самого явища.

Спираючись на ці термінологічні обґрунтування, розглянемо питання розвитку перспективних форм рекреації туризму в умовах сільської місцевості, до яких за міжнародною термінологією і відповідно до вітчизняної практики належать: *сільський туризм* (rural tourism) – це організація рекреації для різних соціальних верств населення на території сільських поселень, господарств, громад; дачних селищ, які втратили сільськогосподарські функції (village, country tourism); *агротуризм* (agrotourism) – на території сільськогосподарських угідь, агрорекреаційних сіл, селищ садівницьких товариств, агропарків, ферм, хуторів та лісництв (farm tourism); *екологічний туризм* (ecological tourism) – на території природо-заповідного фонду, національних природних і регіональних ландшафтних парків; *зелений туризм* (green tourism) – на території натуральних природних і штучно створених ландшафтів: лісопарків, лукопарків, гідропарків, дендропарків, ботсадів, прибережних зелених смуг річок, озер і водосховищ тощо. [4]

Наведені характеристики різновидів рекреації та туризму, які здійснюються в умовах сільської місцевості до деякої міри умовні; вони можуть створювати локальні осередки з однією функцією або охоплювати різні функції в рамках інтегрованого сільського туризму.

Відомо, що сільський туризм (рекреація) не є абсолютно новим явищем: виїзд населення переважно у літній період «за місто», «на дачу», «у село» був популярним вже у XIX столітті. Так проводили свій відпочинок заможні, дворянські родини у власних маєтках; пізніше – пересічні громадяни великих міст, винаймаючи окремі кімнати або цілі помешкання у сільських жителів для відпочинку своїх сімей у природному оточенні, заготівель овочево-фруктової продукції всіх видів «варення», компотів, соків, консервацій, оздоровлення дітей «парним молоком» та «полуницею з грядки» тощо.

У період 1960-1980 р.р. відбулась широка «соціалізація» форм масового відпочинку населення: це створення численних «баз відпочинку підприємств», «оздоровчих таборів» для дітей і молоді для перебування у літній період цілих сімей, а також «індивідуалізація» форм відпочинку на базі масового створення

садівницьких товариств, комплексів приватного елітного житла (котеджів, вілл, садиб), що в результаті значно знизило потреби у сільській рекреації на умовах оренди житла місцевих жителів.

Разом з тим, можна зауважити, що у нинішній час спостерігається процес повернення до «старої, доброї традиції» відпочинку у сільській місцевості, але у новій, більш організованій формі.

Відродження сільського туризму обумовлено двома основними причинами: перша – це «складна економічна ситуація» сільського населення у більшості країн Європи, де близько 50% селян мають більше половини своїх доходів від інших (не сільськогосподарських) джерел виробничої діяльності; друга – це світовий «туристичний бум», динамічний розвиток сфери туризму в останні 3-4 десятиліття у різних його формах, природних умовах і країнах[5].

В цей період було створено численні нові курорти та рекреаційні зони в багатьох країнах світу (Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати, Таїланд, Туреччина тощо), розвинено систему культурно-пізнавального туризму у країнах Західної Європи (Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія тощо) та Східної Азії (Китай, Малайзія, Сінгапур, Японія тощо).

Однак, на початку ХХ століття постала низка проблем та ризиків не тільки для розвитку нових, але й функціонування усталених курортно-рекреаційних і туристичних центрів міжнародного значення. Це перш за все: а) непрогнозована і складна ситуація світової економіки; б) зниження фінансової спроможності населення щодо забезпечення комфортного відпочинку; в) загрози терористичної діяльності в різних країнах; г) неефективність заходів щодо безпеки туристів в місцях їх масового відпочинку, у транспортних засобах, у великих культурних центрах.

Одночасно змінюються і уподобання туристів від перебування у людних, галасливих, кримінально небезпечних місцях, подібних до міських центрів дозвілля – до малонаселених місцевостей зі збереженою природою, тихим і спокійним житловим середовищем, успадкованими традиціями та обрядовими звичаями. Так, наприклад, у Західній Європі це стало своєрідною «модою»; зокрема, у Австрії вже протягом багатьох років функціонує спеціальна програма «Відпустка на селянському подвір'ї», головними чинниками реалізації якої є активність сільської громади та створення відповідної рекреаційної інфраструктури для задоволення потреб різних соціальних категорій населення[6].

Відомо, що не кожний регіон (район) має відповідні природньо-культурні ресурси для розвитку сільської рекреації та туризму. З цього погляду, важливим є такі чинники: «атрактивність» місцевості, яка вже має туристичну популярність; наявність територій «природо-заповідного фонду» (регіональні

ландшафтні парки); розташування об'єктів «культурної спадщини» (пам'ятки архітектури, історико-культурні заповідники); «живописний пейзаж» (озера, річки, ліси, гори, моря); *своєрідність забудови* (відмінність її від міської); архітектура, яка наслідує «регіональні традиції»; «екологічно чисте» навколишнє природне середовище (вода, повітря, рослинність); «естетична гармонія» природи, архітектури, пейзажних панорам; створення «зелених екранів», що закривають недоліки існуючих будівель (примітивні фасади, прибудови, захаращені подвір'я тощо); «екстенсивність» *сільськогосподарської діяльності*, при якій місцеві краєвиди менш деградовані і подекуди зберігаються у первісному стані.

Однією із найважливіших туристичних вимог до сільського середовища є «czystosc na co dzień» тобто «щоденна чистота» (позбавлення від брухту, сміття тощо), що має не тільки естетичне та гігієнічне значення, але й впливає на дотримання безпеки перебування відпочиваючих, особливо дітей. [5]

Одним із прикладів організації сільського туризму протягом останніх років в Україні є село Плескачівка на Черкащині, де живе всього 300 мешканців. З ініціативи представників сільської громади у цьому селі створено музей та відтворено житло українських селян кінця XIX століття, де експонуються, крім ужиткових артефактів, вишиванки місцевих майстринь XIX століття, відомі з тих часів у Польщі, Росії, Франції. Першими іноземними гостями цього села і, зокрема, музею були німецькі туристи, які були вражені і сільським середовищем, і гостинністю місцевих мешканців. Враховуючи, що на Черкащині немає ні моря, ні гір, - культурологічною основою розвитку туризму є історія краю: тут знайдено рештки всіх первісних племен, що заселяли Україну; тут зароджувалась Київська Русь; тут знаходяться сліди гайдамацького та партизанського рухів різних історичних періодів (рис. 1).

Зауважимо, що цей процес у регіонах відбувається повільно та має різні масштаби розвитку. Так, наприклад, потужність мережі сільських садиб для прийому відпочиваючих відрізняється у різних регіонах: якщо на Черкащині надають туристичні послуги близько 50 садиб, на Івано-Франківщині понад 1000 садиб, то на Сумщині їх всього лише 4 [7].

Головною причиною недостатньо активного розвитку сільського туризму є низький рівень поінформованості сільського населення у перевагах цієї економічної діяльності. Автор польського видання «Agroturystyka to też biznes» - J Majewski зауважує: «Якщо ти є селянином, живеш у селі, маєш добрий будинок або хорошу ділянку землі і думаєш, у який спосіб покращити свою фінансову ситуацію, - подумай про туристичний бізнес» [5].

Цією сферою обслуговування може бути охоплено широкий спектр населення: ті, хто приїжджає у період відпустки у село на тривалий відпочинок;

особи, які відвідують родичів; сім'ї з дітьми; люди пенсійного віку; молодіжні групи; представники установ, які мають декілька короткочасних відпусток; подорожуючі на автотранспорті тощо. Так, наприклад, в Австрії 76% туристів, що відвідують сільські поселення, походять з Німеччини; в Україні значна їх кількість прибуває з Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини.

Що необхідно забезпечити для гостей у кожному господарстві, яке приймає туристів?

Перш за все, крім житла – це гараж або паркінг, майданчики для відпочинку дітей та дорослих: місця для гри у м'яч, бадмінтон, настільний теніс, місця для куріння, вогнища для гриля, альтанки з лавами і столами тощо. Ці та інші принади сільської садиби позначаються у «пиктограмі» до рекламної об'яви (рис. 2).

Крім того, у більшості господарств їх власники можуть пропонувати відпочиваючим додаткові послуги: безпосередній продаж власних продуктів харчування за ціною виробника; відправку продуктових посилок (мед, сушені гриби, консервовані фрукти та овочі тощо) на замовлення туристів та їх родин; надання наявних засобів для розваг (коні, сани, брички тощо); продаж ремісничих виробів. Що стосується житла для гостей у сільському середовищі, то воно має різні категорії: існуюче, пристосоване, нове; приватне та комунальне; таке, що здається в оренду (кімнати, дачі, котеджі); міні готелі, кемпінги тощо.

Відповідно до нормативів забезпечення нічлігом у місцях сільського туризму, як свідчить зарубіжний досвід, приймаються орієнтовно такі показники на одну особу, м²: одноосібне помешкання: тільки нічліг – 8-10, нічліг та робоче місце – 12-13; двоосібне помешкання: тільки нічліг – 12-14, нічліг та робоче місце – 18-19; багатоосібне помешкання – не менше 6 (на кожну особу) [5].

Комфортність та якість житла має свою систему оцінювання. В Україні житло власників садиб які займаються сільським туризмом (екологічним, агротуризмом), диференціюється за шкалою «квіточок» (від 1А базового рівня до 3А найвищого), (також від 1 до 3 рівня); у Польщі на світовому рівні для сертифікації готелів у курортно-рекреаційних зонах приймається система «зірок» (від 2 до 7), яка має високі стандарти, що певною мірою відрізняються від вимог до сільського житла.

Широко використовуються у Європі у сільській місцевості також приватні також сучасні літні будинки з високим рівнем комфорту, з критими басейнами, саунами, соляріями, які орендуються для відпочинку сімей не тільки на короткий сезон, але й на цілий рік, як це практикується, зокрема, у Данії. Є приклади використання для літнього відпочинку відреставрованих

покинутих будівель – старих хат зі стріхами та погребамі, млинів, стаєн, які у оновленому вигляді приваблюють цілі родини або молодіжні групи, що цінують високий ступінь приватності оселі, безпосередній контакт з природою, безпеку для дітей, перебування на свіжому повітрі віддалено від господарства. (рис. 3).

Популярним є також відпочинок у кемпінгах. Наприклад, у Голландії понад 60% туристів проводять свою короточасну відпустку у наметах або кемпінгах; великі кемпінги – «караванінги» інколи об'єднують від 50 до 100 трейлерів у місцях масової рекреації, однак, для сільського туризму більш характерні невеликі кемпінги на 10-15 трейлерів, які можуть створюватись при декількох господарствах.

Слід зауважити, що в умовах нового процесу об'єднання сільських громад й інші об'єкти для обслуговування туристів можуть бути збудовані в одному із найбільш туристично розвинених сіл із розрахунку задоволення рекреаційних потреб інших наближених сільських поселень. Це, зокрема стосується будівництва таких спортивних споруд, як басейни та тенісні корти, організації кінних та лижно-спортивних шкіл, розміщення відділень банків та телекомунікацій, створення міні-зоопарків та ботанічних садів з місцевою фауною і флорою, розташування ділянок «пісенних полів», етнофестивалів та ярмарок.

Крім вищенаведених законів загального характеру, спеціального законодавства щодо організації саме сільської рекреації і туризму та туристичної підприємницької діяльності на селі в Україні поки що немає. Законодавчими передумовами, які стосуються розвитку туризму в цілому, як галузі економіки та засобу забезпечення зайнятості населення на нинішній час є тільки закон України «Про туризм».[9] Однак, існує низка інших важливих законів, які регламентують земельні відносини, основи охорони та використання природно-заповідного фонду та курортів, правові акти з охорони культурної спадщини, які мають ряд позицій, що можуть бути опосередковано використані для організації сільського туризму.

Організаційних структур, які би безпосередньо сприяли розвитку цього актуального напрямку в нашій країні, крім «Спілки сприяння розвитку сільського, зеленого туризму в Україні» та її осередків в окремих регіонах (районах) також практично немає. За кордоном існує «Центрально-східноєвропейська федерація щодо розвитку сільського зеленого туризму», створена за підтримкою Ради Європи, яка оголосила, що «XXI сторіччя буде сторіччям відпочинку у сільській місцевості» та задекларувала такі *основні принципи* [8].

- I Відпочинок у сільській місцевості повинен бути частиною *інтегрованого розвитку села*; значною мірою визначається рівнем *інфраструктури*, умовами відпочинку та організацією його проведення; залежить від *активності місцевих господарів* та їх спроможності створити належні умови для прийому гостей;
- II Структури Ради Європи підтримують рух щодо відпочинку у сільській місцевості нарівні із захистом природи та збереженням екології;
- III Європейське Екологічне Товариство відзначає позитивний вплив розвитку і організації відпочинку на селі, який отримує не тільки схвалення, але й заслуговує поширення підтримки у країнах Європи;
- IV Національні та регіональні урядові структури повинні враховувати цей напрямок у політичних і екологічних програмах, що стосуються сільського господарства і соціального розвитку села та захисту навколишнього середовища;
- V Організації, які беруть участь у розвитку цього виду туризму, повинні здійснювати перманентний обмін досвідом, вивчати та застосовувати позитивні тенденції 40-річної практики Західної Європи, залучати мас-медіа (преса, телебачення, радіомовлення) для поширення реклами щодо відпочинку у селі, на хуторі, у садибі господаря.

Спираючись на ці принципи, необхідно не тільки посилити законодавчу базу, але й організовану структуру управління сільським туризмом, особливо враховуючи нові зміни у напрямку реформування місцевого самоврядування та створення об'єднаних територіальних громад.

Література

1. Закон Української РСР "Про охорону природного навколишнього середовища" (25.06.1991) / Зб. Законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – Чернівці: 2004. – С. 7 – 26.
2. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" (16.06.1992 р.) / Голос України, 1992, ММО (390). – С. 3 – 8.
3. Земельний Кодекс України (25.10.2001) / Відомості Верховної Ради України. – 2002, М93-4. – 27 с.
4. Туристичне середовище: архітектура природа інфраструктура [Монографія] / Т. Ф. Панченко.- К: Логос, 2009 – 176 с.: іл.. – Бібліогр.: с. 175-176.
5. Janusz Majewski Agroturystyka to tez biznes Warszawa, kwiecień 2004.- 80с.
6. Панченко Т. Ф. Актуальні аспекти організації сільського туризму (огляд проблеми та деякі рекомендації) / Туристично-краєзнавчі дослідження. - Вип. III.- К.: Ільченко, 2000. – С. 22 – 39.
7. Україна Молода 19 червня 2013. За ред. Анастасія Федченко.

8. Наш Дім №4-5 Туризм сільський зелений. 1997. – 8 с.
9. Закон України “Про туризм” (15.09.1995) / Голос України, 1995, Мз214 (1214). – С. 11 – 12.

Аннотация. В статье освещены задачи создания системы сельской рекреации; раскрыта сущность парадигмы: сельская рекреация – сельский туризм рассмотрено законодательство, проблемы развития и примеры использования сельской среды для отдыха населения.

Ключевые слова: сельские поселения; сельская рекреация; сельское рекреационное среду.

Abstract. The article explores the tasks of the system creating of rural recreation and the essence of the paradigm: rural recreation – rural tourism. Legislation, development problems and examples of rural environment for recreation are considered.

Key words: rural settlements, rural recreation, agricultural recreational environment.

Рис. 1. Типи нових рекреаційних об'єктів у сільському середовищі.

	Знак зеленої еко-біо-гарантії		Можлива участь у сільськогосподарських роботах
	Можливість перебування з немовлям		Спорт
	Для гостей з обмеженими можливостями		Можливість користуватись кухнею
	Помешкання чи його частина, окремий будинок (без господаря)		...км медична допомога
	Можливе життя в курені		...км ресторан, їдальня
	Автостоянка		...км теніс
	Гараж		...км верхота їзда
	Сад, виноградник		...км пляж, басейн
	Екологічно чисті присадибна ділянка, огорог		...км (палац,фортеця, пам'ятки архітектури)

Рис. 2. «Піктограми» до рекламної об'яви.

Рис. 3. Приклад забудови сільського рекреаційного середовища.